אבני מורשת
תקשורת לנכסי מורשת מוחשית

בתצלום: שוטרים וחיילים בריטים ליד מחסום תיל דוקרני, המונע את התנועה בלב תל-אביב, בעיקבות תקיפה של האצ"ל ב-1945.

איש הח"ק של האצ"ל בתל-אביב

סיפורו של נחום סלונים, מפקד הכוח הצבאי של האירגון המחתרתי בעיר, בעשור האחרון של המנדט הבריטי

נחום סלונים נולד בחברון ב-1924, כנצר למייסד חסידות חב"ד, רבי שניאור זלמן מלאדי. אלא שמלכתחילה לא היו חייו על מי מנוחות, כי חמש שנים בלבד לאחר מכן אירע הטבח בחברון, וכל יהודיה עזבו למקומות אחרים.

משמאל: תצלום מתחילת המאה ה-20, של הגברים במשפחת סלונים בחברון. מנחם מנדל, אביו של נחום, הוא הצעיר העומד במרכז התמונה.

ילדים שנפצעו
בעת הטבח
בחברון ואושפזו
בירושלים.

המראות הקשים שראה נחום בן החמש בעת הטבח גרמו לו טראומה קשה ביותר. לאחר שנים סיפר: "מראות הטבח רדפו אותי. פחדתי מחושך וכאשר הייתי צריך ללכת ברחוב בערב הייתי רץ הביתה בבהלה. בקיצור: הייתי ילד מפוחד ומבוהל... עברו הרבה שנים עד שהשתחררתי מהפחד המשתק הזה..."

כשהגיע נחום ללימודי התיכון, כבר היו כל פחדיו נחלת העבר. באותם ימים הוא היה חלק מחבורה תוססת של נערים ולדבריו, "היינו מעין חבורת רחוב, אבל לא קבוצה שלילית של פרחחים. כולנו באנו ממה שנקרא 'בית טוב' והרחוב היה לנו רק תחליף למועדון שלא היה בשכונתנו."

הבילוי העיקרי של הנערים היה התגוששות ויכולתו של נחום להתמודד בהצלחה עם הנערים החזקים ביותר, מיבנה גופו הגבוה והחסון, הביטחון העצמי שהקרין והתנהגותו החברית, הפכו אותו עד מהרה למנהיג הבלתי מעורער של החבורה.

בשלב מסויים החלה החבורה לשחק כדורגל במסגרת בית"ר. מספר נחום: "כשהתבגרנו מעט התחלנו לשחק כדורגל ונעשינו לקבוצה מגובשת. בסוף 1940, כשהיינו בני 15-16 הכניס אותנו משה צומברג, חבר של אחי יעקב, לבית"ר תל-אביב, כקבוצת כדורגל."
באותה תקופה – בשנים 40-1939, כבר היתה תנועת בית"ר, שהשתייכה פוליטית למפלגה הרוויזיוניסטית, מאוחדת עם האצ"ל וכך, כאשר נכנסו 11 חברי הקבוצה לבית"ר, הם הפכו כמעט אוטומטית לחברים באירגון המחתרתי שהסתתר מאחורי האגודה הספורטיבית.
הפעילות המחתרתית החלה בלימוד פירוק והרכבה של אקדחים – "אבל אנחנו דחקנו במשה צומברג להוציא אותנו לדברים רציניים יותר. 'באנו לפעולות, לא לפרק אקדחים', אמרנו לו."
השלב הבא היה הדבקת כרוזי האצ"ל ברחובות תל-אביב. לדברי נחום, "זה לא היה פשוט, כי הבריטים ניסו למנוע את ההדבקה ולעצור את המדביקים. כדי למנוע זאת, התחלקנו לחוליות. האחת היתה מורחת דבק על הקירות וזו שבאה אחריה פשוט מצמידה את הכרוז לדבק, כשמאחור הולכים כמה מאיתנו לאבטחה. אם הופיעו הבריטים – היינו מסתערים מאחור, שופכים עליהם את הדבק, 'משכיבים' אותם במכות ונמלטים... כל לילה היו לנו היתקלויות כאלה..."

מימין: נחום (במרכז) עם חברים, בטיילת שפת הים של תל אביב בתחילת שנות ה-40. השלושה לבושים במיטב האופנה של צעירי תל אביב באותם ימים, שהושפעה ממדי הצבא הבריטי: מכנסי חאקי קצרים, גרבי חאקי עד הברכיים, "חגורת קצינים" רחבה מעור והעיקר – כובעי שעם, שהיו אז "ציוד חובה" לכל בריטי המכבד את עצמו בעת ששהה במזרח התיכון...

בשלב מסויים נשלחו כל חברי הקבוצה לקורס מפקדי כיתות, שנערך במצודת שוני, ליד בנימינה. גם כאן היה צומברג המדריך, שלימד את הצעירים תרגילי סדר וספורט שימושי. הפעם הוא נזקק לעוזר ובהכירו היטב את כישורי המנהיגות של נחום, בחר בו ללא היסוס לשמש כסגנו.
זמן מה לאחר מכן, אירעה תקרית שהכעיסה מאוד את הקבוצה: צומברג התעקש להריץ את חניכיו דרך נחיל דבורים וכמה מהצעירים נעקצו. "כל כך כעסנו, שהכרזנו על שביתה", סיפר נחום. "נראה שהמפקדים הבינו, כי צומברג עבר את גבול המותר. הוא נשלח הביתה ואני, כסגנו, באתי במקומו. רק כשהיה צורך ללמד אותנו שימוש ברובים, תורה שאז עוד לא הכרתי, הגיע מפקד המחוז בעצמו כדי לעשות זאת."
לאחר שהסתיים הקורס בשוני, צורף נחום ליחידת "האדומים" של האצ"ל, שהוקמה בהמלצת גנרל פולני שהגיע ארצה במסגרת "צבא אנדרס" והיו לו קשרים הדוקים עם ראשי האצ"ל. היתה זאת מסגרת סודית קטנה יחסית, של כ-200 לוחמים צעירים ואמיצים, שנבחרו בקפדנות ופוזרו ברחבי הארץ בקבוצות של עד שבעה לוחמים בלבד. לוחמים אלה קיבלו את הכינוי "האדומים" ונחום, שכבר נודע אז כלוחם ללא חת וכבעל יכולת אירגונית רבה, היה ביניהם.
לימים סיפר נחום, כי "באותה תקופה כבר היה ברור לנו, שאנחנו לקראת עידן של פעילות התקפית נגד הבריטים. היינו ששים לקרב ולחצנו לקבל משימות קרביות בהקדם האפשרי". מרדכי ציפורי (לימים שר בממשלת ישראל), שנמנה עם הלוחמים הללו, סיפר לאחר שנים, כי "נחום היה מקובל על כולנו כלוחם אמיץ ונועז וכמעט לא היתה פעילות של האצ"ל במרחב תל אביב, שהוא לא השתתף בה".

מצודת שוני בתצלום משנות ה-40 של המאה ה-20.
(המקור: מכון ז׳בוטינסקי, אתר פיקיוויקי)

נחום וחבריו לא היו צריכים להמתין זמן רב: ימים אחדים לאחר שהאצ"ל, בראשות מנחם בגין, הכריז ב-1 בפברואר 1944 על מרד נגד הבריטים, קיבלו "האדומים" הוראה על הפעולה הראשונה נגד השלטונות: פיצוץ בו-זמני של משרדי העלייה המנדטוריים בתל-אביב, בחיפה ובירושלים. המטרות הללו לא סומנו במקרה: הן סימלו בעיני יהודי הארץ את המחסומים שהציבה ממשלת המנדט לפני פליטים יהודיים בעיצומה של השואה באירופה ובכך מנעה את הצלתם מהנאצים. יתר על כן: במשרדים אלה נמצאו תיקיהם של אלפי יהודים שעלו ארצה ללא רשיונות עלייה וכל העת ריחף מעל ראשם איום בגירוש מהארץ. השמדת התיקים הללו נועדה להציל אותם מהגירוש.

בניין מס ההכנסה המנדטורי בתל אביב, בתצלום עדכני. כיום הוא משמש כמרכז המבקרים של בנק ישראל.

חוליית "האדומים" בתל אביב יצאה לפעולה במוצאי שבת, ה-12 בפברואר 1944, כשהמשרדים היו ריקים, כדי למנוע פגיעה בפקידים או בקהל. חברי החוליה חדרו לבניין מהגג של הבניין השכן, הניחו מטעני נפץ במשרדים, הפעילו את נפצי ההשהיה – ומיהרו לעזוב את המקום. הכל פעל כמתוכנן – ותכולת המשרדים הושמדה, ללא נפגעים.

שבועיים לאחר מכן בוצעה פעולה דומה במשרדי מס ההכנסה המנדטוריים, שוב בו-זמנית בתל-אביב, חיפה וירושלים. מפקד הפעולה בתל אביב היה נחום עצמו. לאחר שנים סיפר, כי "משרדי מס ההכנסה בתל אביב נמצאו ברחוב נחלת בנימין 69... היינו חוליה של שלושה לוחמים וזוג אחד ששוטט ברחוב כדי להזהיר אותנו במקרה שיגיעו למקום כוחות בריטיים. המשרדים שבהם ביקשנו לפגוע היו בקומת הקרקע וחלונותיהם היו מוגנים בסורגים. כל שהיינו צריכים לעשות היה לנפץ את השמשות שמאחורי הסורגים, להדליק סמרטוטים טבולים בספירט להשליך אותם פנימה ולהתנדף מהמקום. ואכן, שעה קלה לאחר מכן עלו בעשן כל המיסמכים שנמצאו במשרדים הללו."

במקביל לפעולותיהם הראשונות של "האדומים", עבר עליהם שינוי מיבני: כל לוחמי האצ"ל שולבו יחדיו והכוח המיבצעי החדש של האירגון נקרא "חיל הקרב", או בקיצור: ח"ק. זמן קצר לאחר מכן, מונה נחום למפקד הח"ק בתל-אביב.

הפעולה הבאה נגד הבריטים הייתה הרבה יותר רצינית מקודמותיה: פיצוץ בניין הבולשת המשטרתית הבריטית (CID) ביפו (כיום – רחוב אילת 19).
באותם ימים היה המקום ידוע לשמצה, בגלל חדרי החקירות וחדרי המעצר שהיו בו. רבים מחברי המחתרות הובאו אליו לכליאה ולחקירה, שלפעמים לוותה בעינויים. משום כך היה להריסתו ערב סמלי רב. אולם הפעם היה ברור שתהיה זו פעולה מסוכנת ביותר, כי בניין הבולשת היה מבוצר ושמור היטב.
מפקד הפעולה היה עמיחי פאגלין, אך נחום היה בחוליה שביצעה את החבלה. איתן לבני, קצין המיבצעים של האצ"ל באותם ימים, סיפר בספרו "המעמד", כי לפי התוכנית היתה אמורה יחידה בת ארבעה חברים, בראשות נחום סלונים, לחדור בחסות החשיכה לאחת החנויות בקומת הקרקע של הבניין, כשכל אחד מהאנשים נושא תרמיל חומר נפץ במשקל 15 קילוגרם. בשעה היעודה הגיעה יחידת החבלה במונית... החדירה נעשתה בשקט מוחלט מבלי לעורר תשומת לב כלשהי. האנשים נכנסו לחנות, הניחו את התרמילים, הפעילו את נפצי ההשהיה ויצאו מהחנות..."
אלא שאז הבחינו הבריטים בחוליית האבטחה שהתמקמה ברחוב – ופתחו עליה באש ואחד מאנשיה נפצע. למרות זאת הצליחו כל הלוחמים להסתלק מהמקום ולדברי נחום: "כשהגענו לבסיס הריכוז, נשמעה התפוצצות אדירה..."
איתן לבני מספר, כי "ההרס שנגרם לבניין היה כבד... כשעברנו שם למחרת היום, כדי לראות בעצמנו את תוצאות הפעולה, דומה היה כאילו סכין חדה חצתה את הבניין לשניים".

בניין הבולשת הבריטית ביפו.

ככל שהתרבו המיבצעים, גברה תעוזתם של לוחמי האצ"ל. ב-17 במאי 1944 יצאו כ-50 מהם לרמאללה, כדי להשתלט שם על המשדר של "קול ירושלים", תחנת השידור המנדטורית. המטרה היתה לשדר משם את דבר האירגון על יהדות אירופה, כדי לעודד את היהודים שם בעיצומה של השואה.

היתה זאת פעולה מורכבת ביותר. בסיס היציאה של התוקפים היה בפתח תקוה והם הוסעו ליעדם בשתי משאיות "מוחרמות", שהיו צריכות לעבור כ-40 קילומטר במעלה ההרים, בשטח ריק מיישובים יהודיים, דרך הכפרים הערביים רנתיס וקולה. לדברי נחום, "מפקד הפעולה הראשי היה איתן ליבני ואילו מפקדה בשטח היה מוטקה ציפורי. הוא הטיל עליי להציב חסימה, שתמנע משוטרי משטרת רמאללה, המרוחקת כ-300 מטר בלבד מתחנת השידור, לבוא לעזרת שומריה ולמנוע את השתלטותנו עליה. צויידנו במרגמה מייצור עצמי של האצ"ל. בעצם היה זה צינור ברזל פשוט, שקצהו האחד היה תקוע באדמה וקצהו השני מופנה אל היעד. הפגז היה קופסה ממולאת בחומר נפץ וכאשר נורה והתפוצץ, נשמע פיצוץ גדול. ה'פטנט' נשא פרי והשוטרים המבוהלים מה'הפגזה' לא התערבו." שנים לאחר מכן אמר ציפורי, כי "נחום היה זה שירה את הפגז הראשון במלחמת האצ"ל לעצמאות העם היהודי בארץ ישראל..."

תחנת השידור ברמאללה של "קול ירושלים" המנדטורי ב-1945.

אגב, במרגמה הפרימיטיבית אירעה תקלה: אחד הפגזים נתקע בתוכה ולא נורה. אבל נחום לא איבד את קור רוחו ואת תעוזתו. ציפורי סיפר, כי "נחום פעל אז כמו משוגע. הוא סילק את אנשיו מהמקום, הפך את המרגמה והפגז נפל החוצה. נחום השיב את המרגמה למקומה והמשיך לירות כאילו לא קרה מאומה".

ההשתלטות על התחנה עצמה הוטלה על קבוצת לוחמים בפיקודו של יהודה נאות (גלוברמן), מפקד הח"ק בפתח תקוה. לאחר קרב קצר פרצו הלוחמים את גדר התחנה וכבשו אותה ללא אבדות. אלא שהשידור המתוכנן לא התקיים, כי בכל התחנה לא נמצא אף מיקרופון... ציפורי נתן פקודת נסיגה ויהודה נאות ירה מאקדחו במשדר כדי להוציאו מכלל פעולה. מישהו הניף דגל כחול לבן על תורן התחנה וכל הלוחמים נסעו בשתי המשאיות בחזרה לפתח תקוה.

על אף פעילותו המחתרתית, המשיך נחום גם בפעילותו החברתית – ואז פגש לראשונה את מי שתהיה אשתו לעתיד, ציפורה רבינוביץ בת ה-16.
ההיכרות שלהם היתה מקרית לחלוטין. לאחר שנים סיפרה, כי הוזמנה למסיבת ריקודים ו"מי שהזמין אותי הזמין גם את נחום ושניהם באו אליי הביתה כדי לקחת אותי לשם... כבר בסוף הערב היה ברור לנו שלא ניפרד עוד..."
הפעילות המתגברת של האצ"ל הקשתה יותר ויותר על חייהם של מפקדי האירגון בתל אביב. בגלל הצורך המתמיד להסתתר, הם היו תמיד עייפים ורעבים. חסר להם בית חם, שבו יוכלו לקבל אוכל ביתי ולהירגע מעט. מחסור זה מילא ביתה של ציפורה. "כל המיפקדה של האצ"ל במחוז תל אביב היתה מגיעה אלינו מידי פעם. הם היו תמיד רעבים ומסכנים ואמא שלי היתה מגישה להם ארוחות חמות. הבישול הביתי שלה עשה להם טוב ונתן להם כוח להמשיך. אבל אסור היה לי לגלות לה מי בעצם האנשים הללו ושנחום הוא לוחם אצ"ל. המצאנו, איפוא, סיפור, שלפיו נחום עובד בליטוש יהלומים, דוד טהורי, שהיה בעצם מפקד המחוז באצ"ל, הוא בעל המלטשה והאורחים האחרים הם חבריו לעבודה של נחום"...

נחום וציפורה בימי היכרותם הראשונים.

באותם ימים סבל האצ"ל קשות מחוסר מימון לפעולותיו ואחת הדרכים להשיגו הייתה לקחתו בכוח מממשלת המנדט. אחת הפעולות הראשונות בתחום זה היתה מה שנקרא "שוד הבדים הגדול".
הכל התחיל מכך שממשלת המנדט הטילה קיצוב על מוצרים מסויימים, כולל אריגים משובחים מתוצרת בריטניה, שנמכרו לציבור תמורת תלושים, או "נקודות" בלשון אותם ימים. האריגים הללו אוחסנו במרתף "בית בנין" - הבניין של אגף התעשייה הקלה המנדטורי, שנמצא בקרן הרחובות נחלת בנימין ושדרות רוטשילד בתל אביב. שווי האריגים נאמד אז במאה אלף לירות ארצישראליות – סכום אדיר באותם ימים ובמיפקדת האצ"ל הוחלט להשתלט עליהם ולמכור אותם לסוחרים בשוק השחור.
המיבצע, בו השתתפו 45 איש, כולל נחום כמובן, יצא לדרך ביום שישי בחול המועד סוכות, ה-6.10.44, בשעה 2 בצהרים. ארבעה אנשי אצ"ל ונחום בתוכם עלו על גג הבית הסמוך ועברו דרכו לגג הבית של אגף התעשייה הקלה. לאחר זמן סיפר נחום, כי "היה לנו כאן עיכוב קטן כי דלת הגג היתה נעולה. אבל הבאנו איתנו מסגר והוא פרץ את הדלת עבורנו." מכאן ירדו הארבעה בחדר המדרגות והתערבבו עם קהל הפקידים, שבדיוק החלו לעזוב את המקום לקראת שבת. ביחד עם הפקידים הם ירדו אל קומת הקרקע וממנה הגיעו אל המחסן במרתף. "כאן שלפנו אקדחים", סיפר נחום, "הסברנו לפקידים מה אנחנו עושים ודרשנו מהם להיות רגועים ולא לפחד. פתחנו את המחסן והתחלנו להוציא את האריגים. סבלים שהוזמנו מראש העבירו את הסחורה לעשר משאיות ש'הוחרמו' לטובת הפעולה." העמסת האריגים על המשאיות הסתיימה רק ברדת החשיכה. המשאיות הובילו את השלל הרב למחבוא, שגם הוא הוכן מראש בפרדס באיזור רמת-גן, והפעולה הושלמה בלא כל נפגעים.

בית בנין (מימין), בו בוצע שוד הבדים הגדול ב-1944.

איתן לבני מספר בספרו, כי רוב האריגים שנלקחו מהמחסן נמכרו בסופו של דבר לסוחרים ערבים בלבנון. אולם היתה בשלל גם כמות מסויימת של חתיכות אריג באורך של שלושה מטרים, שנגזרו כבר לתפירת חליפות. חתיכות אריג אלה אי אפשר היה למכור, מכיוון שהופעתן בשוק היתה מתגלה בקלות ומביאה לחשיפת ה"מחרימים".

"בגלל הקושי הזה", מוסיף לבני, "ויתרנו על מכירת חתיכות אלה וחילקנו אותן חינם לתושבי שכונות מצוקה בתל-אביב, בני ברק, פתח-תקוה ורחובות." לכל חבילת בד שחולקה, צורף פתק ובו נאמר שזהו שי של האצ"ל. השי הביא שמחה רבה למשפחות לא מעטות, שבגלל אמצעיהן הדלים לא יכלו אפילו לחלום על קניית בד כזה. אבל החשוב מכל היה, כדברי איתן לבני, ש"מצבנו הכספי השתפר ללא הכר. ארבעים אלף הלא"י שנשארו לנו מעיסקה זאת היו אז מעל ומעבר לכל מה שחלמנו עליו חודשים ספורים קודם לכן... הדבר איפשר לנו, בין השאר, לרכוש יותר כלי נשק מסוחרים ערביים, שהיו קונים אותם אצל חיילים בריטיים..."

ר ק כ ך

נ א ל ק ב ל ש י ז ה

מ ב י ן ה א ר י ג י ם ש ה ו ח ר מ ו

ע " י ח " י ל י נ ו מ א ת ש ל מ ו ן - ה ד ב ו ר .

תארגון הצבאי הלאומי
בארץ-ישראל

הפתק של האצ"ל, שצורף לכל חבילת אריג "מוחרמת", אשר חולקה כשי למעוטי יכולת. חלק מהחבילות הוענק גם לערבים והפתק שצורף אליהן היה כתוב בעברית ובערבית.

הרחבת הפעילות של האצ"ל דילדלה את קופתו והאירגון נאלץ מידי פעם לחזור למעשי השוד – כשנחום תופס בהם מקום נכבד.
בתחילת 1945 השתתף נחום ב"החרמת" שני שקיקים מלאים יהלומים מלוטשים, שנשלחו לחו"ל בדואר, על ידי מלטשות שפעלו בתל אביב. מספר איתן לבני: "היהלומים היו מובאים לדואר המרכזי ברחוב אלנבי 132, פינת יהודה הלוי, ומכאן ואילך הם היו בידיו הנאמנות של הדואר הבריטי ומבוטחים על-ידי חברת ביטוח בריטית. בשלב זה כבר לא יכול היה להיגרם כל נזק כספי ליהלומנים ובוודאי שלא היה בדעתנו לעורר עלינו את רוגזם של בעלי העסקים האלה..." שליח הדואר, שהעביר את שקיקי היהלומים לתחנת הרכבת הותקף ברחוב מקוה ישראל ושני השקים הגיעו למפקדת האצ"ל. בסופו של דבר הם נמכרו לסוחרים מצריים תמורת 40 אלף לא"י ונשלחו אליהם בשפופרות של משחת שיניים...
שוד אחר, בנוסח "המערב הפרוע", נעשה באוגוסט אותה שנה, כאשר חוליה בפיקודו של נחום חדרה לסניף הבנק "אגרובנק" ברחוב אלנבי. אחד ממשתתפי השוד, מנחם מלצקי, סיפר לאחר מכן, כי "לרוע המזל, התלהב אחד הבחורים מהתפקיד שהוטל עליו והחליט להיות 'שודד מהסרטים'. הוא נעמד לפתע במרכז האולם, נופף באקדחו וקרא בקול: 'הקשיבו! אנחנו שודדים את הבנק!'... המצב הסתבך... והבחורים מיהרו לצאת מהבנק עם הכסף". אלא שהפעם היה השלל מועט יחסית: כ-3,500 לירות אנגליות בלבד...

סניף "אגרובנק" בקומת הקרקע של הבית משמאל, ברחוב אלנבי 65 בתל אביב. תצלום משנות ה-30.

בשלב מסויים "נשבר" לנחום משוד הכספים. הוא אמר לעמיחי פאגלין, קצין המיבצעים של האצ"ל: "אי אפשר להמשיך ככה. אין כסף – וכדי להשיגו אני שודד בנקים. ואם אין נשק – אני חייב לשדוד נשק!"
הלך הרוח הזה גרם לנחום לעשות "עבירת משמעת", שגרמה להוצאתו הזמנית משורות האצ"ל.
מספר נחום: "יום אחד ניגש אליי חייל יהודי וסיפר לי שהוא משרת במחנה צבאי בריטי ברחובות. 'יש אצלנו הרבה נשק יקר וטוב' סיפר לי. 'בין השאר יש לנו גם מקלעי ברן, בואו אלינו בלילה וקחו את הנשק'. באותם ימים יכולנו רק לחלום על נשק כזה – ואני נדלקתי על הרעיון."
נחום ביקש מייד רשות לצאת למיבצע, אך לתדהמתו, קיבל מבגין תשובה שלילית. אלא שנחום כבר היה נעול על הפעולה ולמרות שלא קיבל רשות לבצעה, צירף אליה בטענת שווא את עמיחי פאגלין – ופתח בהכנות. "גייסתי קבוצת לוחמים והכנתי אותם לפעולה. אבל מכיוון שהיתה זו פעולה ללא רשות, לא רציתי לקחת נשק מהאצ"ל וכל הנשק שהיה לנו אז היה האקדח האישי שלי", סיפר.
מיבצע ההחרמה יצא לפועל ב-11.10.45. לאחר שנים סיפר נחום: "נסענו באוטובוס של 'דרום-יהודה' כנוסעים רגילים. מהתחנה הלכנו לחורשה סמוכה למחנה ושם נערכנו לפעולה. בערב חדרנו פנימה, דפקתי בדלת של האולם שבו נערכו האימונים בנשק ונכנסתי. בדיוק עוד התאמנה קבוצה של חיילים במקום. שלפתי את האקדח ואמרתי להם: 'אנחנו מהאצ"ל. לא נפגע בכם. באנו רק לקחת את הנשק.' הם לא התערבו. אחרי כן הבאנו שתי משאיות צבאיות ממגרש החניה של המחנה והתחלנו להטעין עליהן את הנשק. העמסנו עליהן 218 רובים, 15 מקלעי 'ברן', 20 'טומיגאנים' (תת-מקלעים 'תומפסון') וכמות נכבדה של תחמושת. בשבילנו זה היה ממש אוצר."

מקלע "ברן"

תת מקלע "תומפסון"

הפעולה ללא אישור גרמה לטלטלה גדולה בכל האצ"ל. המיפקדה ובגין בראשה זעמו. בגין נזף במבצעיה והחליט להדיח את נחום מתפקידו. נחום התעקש והפגישה שלו עם בגין הסתיימה בצלילים לא נעימים. הוא סיפר, כי "למחרת יצאה פקודה להדיח אותי מכל תפקידיי באירגון ושאסור לבוא איתי בקשר. זה גרם לי תחושה כבדה, כי בגין ואני היינו ממש חברים עד אז."

החומה
עניני ביטחון ופעולה
בריטניה אסרה מלחמה
על עם ישראל!
עם ישראל שיב מלחמה
שערה!
המרי העברי ימשך!
המרי העברי אך החל!
המחתרת העברית
עומדת איתנה לשירות
האומה!
הלאה השלטון הנאצי-
ברי!
הלאה בני טיטוס הטמאים
מן הארץ הקדושה!
אור החרבה! עוד נבניך
ונבנית!
תחי העליה החפשית!
תחי מדינת היהודים!
תנועת המרי

כרוז של תנועת המרי

לאחר זמן התברר, כי בגין לא זעם כל כך רק בגלל עצם הפעולה, אלא בגלל משהו בעל השלכות רחבות יותר: בתקופה הזאת חל מיפנה משמעותי במעמדו של האצ"ל ביישוב, בזכות ההסכם שהושג בין האירגון והלח"י לבין ה"הגנה", על הקמת תנועת המרי.

לאחר שנים הסביר בגין בעצמו, בסיפרו "המרד", את הנסיבות שגרמו לעמדתו הקשוחה כלפי נחום. ואלו דבריו:

"מנובמבר 1945 עד ספטמבר 1946... התקפנו את הבריטים אך ורק לפי תוכניות שאושרו על-ידי הנהגת 'תנועת המרי' ולא ביצענו שום פעולה ללא אישורם המוקדם, זולת 'פעולות הרכישה', אשר היינו רשאים לפי ההסכם, לבצען על דעת עצמנו.

"אחת מפעולות הרכישה בוצעה בטרם יושג 'ההסכם האופרטיבי' בין האירגונים הלוחמים. בעוד אנו דנים על תנאי ההסכם, פרצה יחידה שלנו למחנה הצבא ברחובות, שבו חנתה יחידת צבא בריטית מורכבת מחיילים יהודיים, ומבלי לפגוע בחיילים, החרימה כמה מאות רובים, כתריסר מקלעי ברן, מספר תת מקלעים וכמות ניכרת של תחמושת וציוד צבאי אחר. 'קול ישראל' (תחנת השידור של ה'הגנה') גינה בחריפות את הפעולה הזאת. סנה וגלילי התרעמו עלינו על שביצענוה בעצם הדיונים על השגת הסדר....

"מצבנו לא היה נעים. לא רצינו לספר לחברינו לנשק דברים בלתי נכונים. אולם גם את האמת לא יכולנו לגלות להם...

"יסלחו לי אחיי האהובים על דברי התוכחה המרים, אשר השמעתי באוזניהם תוך מילוי חובתי בלילה ההוא. אני יודע, כי זאת היתה הפעולה היחידה בכל שנות המרד, שבוצעה על-ידי חיילי ה'אירגון' בלי הוראה..."

טיפולו של בגין בבעיה נשא פרי: לאחר שהוא גילה למיפקדת תנועת המרי את כל האמת, מבלי להסתיר או לטייח דבר, והעביר ללח"י שליש מהנשק שהוחרם, עבר הנושא כמעט ללא תשומת לב. אלא שבינתיים הוצא נחום "אל מחוץ לגדר" של האירגון.

נחום חש אז כדג שנפלט מהים. בתחילה אומנם הצטרף ללח"י, אך לא חש שם בנוח ועזב. כשהדבר נודע באצ"ל, החלו ידידיו שם בגישושים להחזירו לשורות האירגון. "אמרתי להם שאני מוכן לחזור – אבל רק אם אתבקש רשמית על-ידי האירגון לעשות זאת", סיפר.
נראה שנחום אכן קיבל בקשה רשמית כרצונו, שכן הוא חזר לאצ"ל ושב להשתתף בפעילויות האירגון נגד הבריטים. ב-27.2.46 הוא כבר השתתף בהתקפת האצ"ל על שדה התעופה הבריטי בקסטינה (כיום – בסיס חיל האוויר בחצור).
היתה זו הפעולה הצבאית הגדולה ביותר של האצ"ל עד אז. היתה זו גם פעולה מורכבת ביותר, הן בגלל המרחק של קסטינה מבסיסי האצ"ל והן בגלל המשימה הבלתי שיגרתית: פיצוץ מטוסים גדולים במקום חנייתם.

מפציץ "האליפקס"

בסך הכל השתתפו בפעולה זו 43 לוחמים ומפקדה היה עמיחי פאגלין. משימתם היתה להשמיד מפציצי "האליפקס" בריטיים בעלי ארבעה מנועים, ששימשו בין השאר לסיורים ארוכי טווח בים-התיכון, על מנת לחשוף ספינות מעפילים בדרכן לארץ.
כאשר הגיעו הלוחמים אל הגדר של שדה התעופה, הם חולקו לשלוש קבוצות. שתיים מהן נותרו מבחוץ לאבטחה והשלישית היתה של החבלנים שעמדו לפוצץ את המטוסים. החדירה למישטחי החניה של המטוסים עברה ללא תקלות. כמה מהאנשים חתכו בשקט את גדר השדה ומבלי שהשומרים השגיחו בכך, עברו החבלנים בפירצה וניגשו אל המטוסים, שחנו בארבע שורות. הם טיפסו על סולמות אל הכנף של כל מטוס והניחו מטען נפץ על נקודת החיבור של שורש הכנף לגוף. המטענים נועדו לשתי מטרות. האחת – לקטוע את הכנף. השנייה – להצית את הדלק שיישפך כתוצאה מפיצוץ הכנף. מכל מטען השתלשל פתיל, שגרם לפיצוץ דקה וחצי אחרי שהוצת. לאחר שהושלמה התקנת המטען על מטוס אחד, עברה החוליה אל מטוס נוסף וחוזר חלילה – 20 מטוסים בסך הכל.
כאשר החלו הפיצוצים והדליקות, הבינו השומרים הבריטים שהשדה מותקף, אבל אז כבר היה מאוחר מידיי. הם אומנם פתחו באש על הלוחמים, אבל יחידת החיפוי שטפה אותם באש מקלעים והם חשו לתפוס מחסה והפסיקו לירות.
כשהשלימו החבלנים את הנחת המטענים וכל הפתילים הוצתו, ניתנה פקודת נסיגה בתרועת חצוצרה. תוך כדי כך החלו המטענים להתפוצץ ולאור הלהבות שעלו מהמטוסים, יצאו הכל אל נקודת הכינוס שנקבעה מראש. משם החל הכוח לצעוד בחזרה לנקודת האיסוף, שהיתה בשכונת מרמורק ברחובות.
הנזק שנגרם לבריטים בפעולה זו היה כל כך משמעותי, שמייד לאחר הפשיטה קיבל חיל האוויר המלכותי הוראה לשגר את כל מטוסיו שנותרו ראויים לטיסה, לשדות תעופה במצרים. היתה זו הדרך היחידה שאיפשרה לבריטים למנוע פגיעות נוספות במטוסיהם.

שבוע אחד לאחר הפשיטה על קסטינה, ב-6.3.46, ניסה האצ"ל להחרים נשק מהמחנה הצבאי הבריטי בצריפין. הפעם השתבש מאוד כל המיבצע ושניים ממשתתפיו, יוסף שמחון ומיכאל אשבל, נפצעו בחילופי אש עם הבריטים. השניים הוסעו לתל-אביב כדי להכניסם לבית-חולים, אך המכונית נתקלה במחסום של הצבא הבריטי ושני הפצועים נעצרו. כעבור חודשיים הועמדו השניים בפני בית-דין צבאי בריטי וב-13.6.46 נדונו למוות בתלייה.

קצינים בריטיים נופשים בכניסה למלון "ירקון" בתל אביב.

נחום היה המום ממעצרם של שני חבריו-בנפש ומגזר דין המוות שריחף עליהם. "שמחון היה קרוב אליי יותר מאח ו'מייק' אשבל היה לי ידיד אמת במשך תקופה ארוכה. ראיתי חובה לעצמי לפקד על כל פעולה שיעשה האצ"ל כדי לסכל את גזר-הדין הקטלני", סיפר נחום.

וכך, כשהוחלט במיפקדת האצ"ל לחטוף קצינים בריטיים כבני ערובה לשלומם של שמחון ואשבל, "הפך נחום עולמות", כדי שיציבו אותו כמפקד הפעולה. הלחץ נשא פרי ונחום קיבל את הפיקוד.

הוא החליט, כי החטיפה תבוצע במועדון הקצינים הבריטיים שהיה אז במלון "ירקון", ברחוב הירקון בתל-אביב. כדרכו, החל מייד בהכנות מדוקדקות למיבצע: הוא סייר בקירבת המלון, קבע דרכי גישה ומילוט ואפילו הזמין בנגריה של האצ"ל ברחוב סלמה כמה ארגזים גדולים, דמויי ארונות מתים, שבהם תיכנן להסתיר את הקצינים כאשר יוסעו לאחר חטיפתם, אל מקומות המיסתור שהוכנו להם.

לחטיפה עצמה, שהתקיימה בצהרי היום של ה-18.6.46, הוקצו כעשרים איש. כ-15 מהם היו באבטחה והשאר נכנסו למלון עם נחום, שסיפר לאחר זמן, כי "ישבו שם כ-150 קצינים בריטיים ואכלו ארוחת צהרים. שלפנו אקדחים ואני נופפתי באקדח 'נאגאן' רוסי ישן, שעשה רושם מפחיד – אבל לא היה שמיש. קראנו לעבר הקצינים: 'אנחנו מהאצ"ל. הישמעו להוראותינו'. בתחילה הם לא הבינו מה קורה, ופרצה מהומה קצרה. תפסתי את הקצין הקרוב אליי ביותר והנפתי אותו למעלה. באולם נפלה דממה. הקצינים הבריטיים הבינו לפתע שאנחנו רציניים ונותרו ללא תזוזה במקומותיהם. ניגשנו אל ארבעה מהם והורינו להם לקום ולבוא איתנו. הם עשו כפי שציווינו וזאת היתה הרגשה נהדרת..." חוליית האבטחה חטפה בינתיים קצין נוסף וכך הגיע מספר החטופים לחמישה.

עוד סיפר נחום, כי "הוצאנו את הקצינים לרחוב טרומפלדור הסמוך, שם הכנסנו אותם לשתי מוניות שהמתינו לנו ומיהרנו להסתלק."
הקצינים חולקו לשתי קבוצות. האחת הועברה לגינת רות, שליד כיכר דיזנגוף, שם המתינה לחטופים משאית עם ארגז, שהעבירה אותם לרחוב ישראל'ס. הקבוצה האחרת נלקחה על-ידי נחום לסימטת רבנו תם שליד גן מאיר. מספר הוא: "הארגז שנועד לחטופים כבר היה שם, אבל המשאית שנועדה להעביר את החטופים לא הגיעה. יצאתי לרחוב המלך ג'ורג' הסמוך ועצרתי טנדר שעבר במקרה. שאלתי את הנהג אם הוא פנוי להובלה והוא ענה שכן. אמרתי לו: 'תבוא איתי ואשלם לך בעין יפה. רק דע לך, שאתה חייב לעשות מה שאומר לך. אגיד לנסוע – תיסע. אגיד לעצור – תעצור'. הנהג הבין כנראה עם מי יש לו עסק ואמר שהוא ממש שמח לעזור... הוא אכן הביא אותנו אל היעד. שילמתי לו סכום נאה והוא שמח מאוד."
"מחלקת הקשרים הציבוריים" (בלשון ימינו: המחלקה ליחסי ציבור) של ממשלת המנדט פירסמה את שמות הקצינים שנחטפו במלון "ירקון": לויטננט תעופה פ.א.י. רוסל, קפטן ספנסר מהמהנדסים המלכותיים, קפטן ריי, מחיל המהנדסים והחשמלאים, קפטן וורבורטון מהבטליון הרביעי של חיל הצנחנים, קפטן טיילור מהבטליון ה-17 של חיל הצנחנים.
דוד ניב כותב בסיפרו על האצ"ל, כי "החטיפה היתה חיזיון בלתי שכיח בתולדות האימפריה הבריטית. היא היכתה גלים ברחבי העולם והובאה בפרטי פרטים בשידורי רדיו ועל דפי העיתונות. ממשלת בריטניה התכנסה לישיבה מיוחדת בה נדונה החטיפה. כן נערכה בעיקבותיה ישיבה מיוחדת של בית הנבחרים, וכאשר מסר ראש הממשלה קלמנט אטלי במהלכה הודעה מיוחדת על המצב בארץ-ישראל, התחוללה בה סערת רוחות ".
לאחר שהשילטונות קיבלו את כל התנאים שהכתיב האירגון ודין המוות בוטל, שוחררו כל הקצינים החטופים, כשהם בריאים ושלמים.

קצין בריטי מקבל בלחיצת יד את פני הקצינים שנחטפו, לאחר שיחרורם.

על אף כל נסיונותיו של נחום להסתתר מפני הבריטים, הם הצליחו לבסוף לאתרו ולעצור אותו, בגלל מלשין שהבולשת הצליחה להחדיר לשורות האצ"ל.
נחום, שהסתתר אז בדירת מרתף ברחוב דיזנגוף 146, ידע אומנם, כי הבריטים נמצאים בעיקבותיו וכי הם קרובים ללכוד אותו, אך מבחינתו, ההתחמקות המתמדת מפניהם היתה רק מיטרד, שלא מנע ממנו ליזום, לתכנן ולפקד על התקפות נוספות נגדם.
באוקטובר 1946 עסק נחום בתיכנון פיצוץ משחתת בריטית בנמל חיפה. הוא אפילו יצא לחיפה עם חולייה שעמדה לבצע את החבלה – אך בגלל התנגדות "ההגנה" היא בוטלה ברגע האחרון ונחום חזר לחדרו בתל אביב. באותו לילה הגיעו אליו הבריטים – ונחום נעצר. במכתב ששיגר להוריו לאחר מעצרו, הוא מספר:
"כידוע לכם נפלתי בידי הגסטפו הפלשתינאית אור ליום ד'. נלקחנו בשעה 3 לפנות בוקר והדבר קרה בערך כך: לקול רעש והמולה בחצר הקיצותי. ראיתי והנה דמות שחורה מאירה בפניי (מהחלון) אל פנים החדר וקול דובר עברית במיבטא אנגלי אומר: 'האלו, לקום. משטרה'. חשבתי שזהו חיפוש רגיל ונשארתי אדיש. קמתי מהמיטה וכעבור שניות מספר מילאו את החדר שוטרים וחיילים לרוב, חמושים בנשק מודרני. החיפוש בחדר נמשך. הם פתחו מזרונים וכו' וכו'. לאחר שבדקו את תעודת הזהות חשבתי שהמשחק נגמר. חזרתי למיטתי והתכסיתי בשמיכה. כאן רגז הסרג'נט והוציאני החוצה עירום למחצה, בגופייה ותחתונים בלבד ובידיים מורמות"...
בכך החלה מסכת ארוכה של חקירות והתעללויות פיזיות. תחילה בכלא ביפו ולבסוף במחנה המעצר הבריטי בלטרון, בו נכלא נחום ללא משפט וללא ידיעה כמה זמן ייאלץ לשהות שם.

עומס הפעילות נגד הבריטים והמאמץ המתמיד להתחמק מפניהם ניכרים היטב על פניו של נחום בתצלום זה, שנעשה בקיץ 1946. הוא רזה מאוד, היה תמיד עייף וסבל מפצעים בראשו ועורפו.

באורח אבסורדי, גרם המעצר בלטרון לנחום הקלה מרובה. המאמץ המתמיד להתחמק מהבריטים והפעילות הבלתי פוסקת בשטח גרמו לו עייפות מרובה. בנוסף לכך הוא סבל באותה תקופה מעשרות פצעים שצצו על ראשו ובעורפו וזה התיש אותו. "כל הזמן הייתי רעב, חלש, חולה... פתאום הביאו אותי למקום שאין בו דאגות; שאני מקבל בו ארוחות סדירות ויכול לנוח כאוות נפשי. מה יכול להיות טוב מזה? לטרון היתה אז בשבילי כמו אמריקה..."

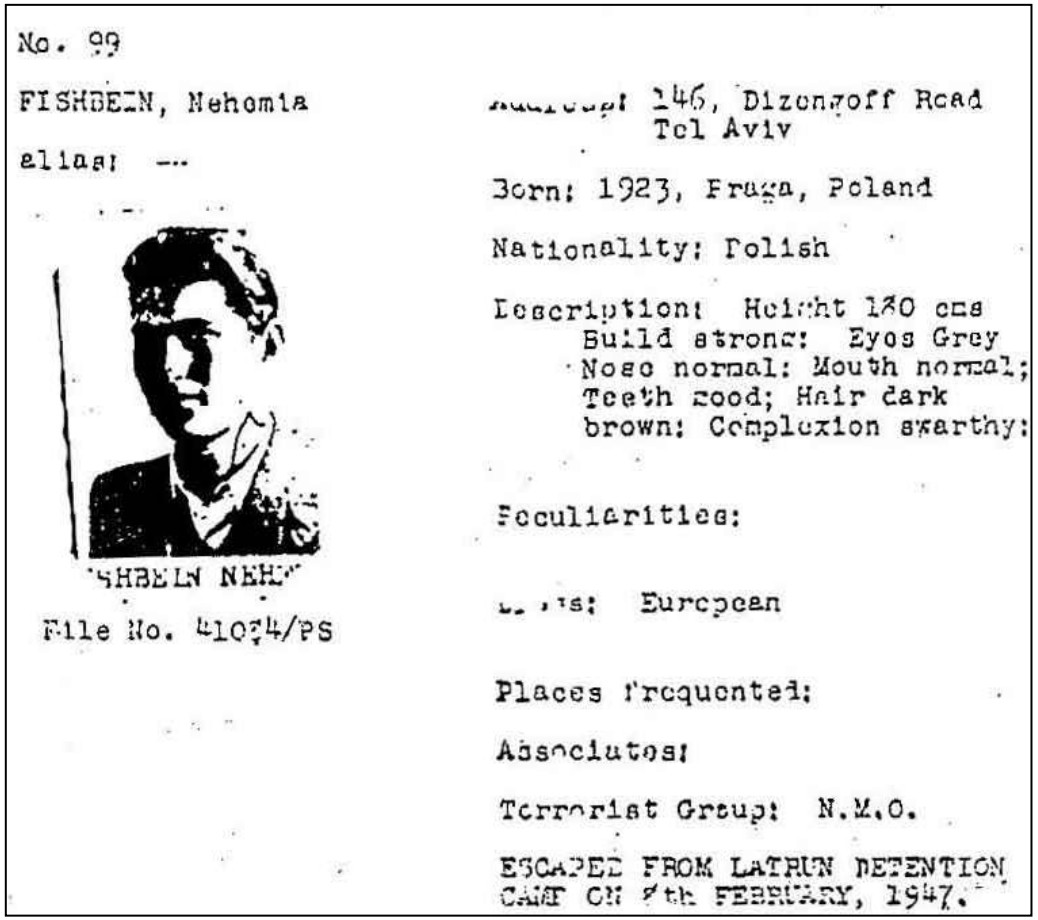
מכונית "פורד אנגליה" 1946

הכל השתנה כשהבריטים החלו לגרש עצורים לאפריקה ונחום חשש שגם הוא מועמד לגירוש. הוא סיפר, כי "ביקשנו שבגין יאשר את הבריחה שלי מהמחנה, וגם שיקבע עם מי אברח. עד מהרה נתן לי בגין אישור לברוח וגם קבע עם מי: יצחק פרידמן, שכאשר נעצר היה מפקד מחוז חיפה של האצ"ל."

מספר נחום: "תוכנית הבריחה התבססה על העובדה שמידי שבוע היה מגיע למחנה המעצר רופא שיניים בריטי מירושלים, במכוניתו הפרטית, על מנת לטפל בעצורים שנזקקו לכך. החלטנו להסתתר בתוך תא המטען של המכונית שלו, לנסוע כך עד ירושלים וכשנגיע העירה, להסתלק מהרכב".

הבריחה נקבעה ל-8.2.47 אחר הצהרים. נחום ויצחק ניגשו אל המכונית, פתחו את תא המטען במפתח שהוכן למענם בתל אביב ונכנסו פנימה. אבל היתה זו מכונית "פורד אנגליה" קטנה, ונחום הוא בעל גוף גדול. "הצטופפתי בצד ויצחק נדחק פנימה אחריי. אבל הכתף שלי הפריעה לסגור את המיכסה. למרות שעשיתי מאמץ ונלחצתי עוד יותר, המיכסה לא ננעל, אבל לא הייתי מוכן לוותר. תפסתי את קצה המיכסה ביד, והחזקתי אותו כל הדרך, עד שהגענו לירושלים. כל השאר היה ממש לפי התוכנית: הרופא יצא מהמרפאה, נכנס למכונית ונסע לירושלים. הוא הגיע למגרש הרוסים ושם עצר. כנראה שהרגיש עוד בדרך, שמשהו אינו כשורה. מכל מקום, לאחר שהחנה את הרכב, ניגש לאחור כדי לבדוק מה קורה בתא המטען. הוא פתח את המיכסה – ונדהם כשראה אותנו. התגובה הראשונה שלו היתה להצטלב. אמרתי לו: 'This is just a joke' (זוהי סתם בדיחה) – והסתלקנו מהמקום. מידי פעם הצצתי אחורה, וראיתי אותו ניצב ללא נוע דקות ארוכות, מלא תדהמה, כשידו עודנה מחזיקה בידית המיכסה הפתוח"...

למרבה הפלא, לא הבינו הבריטים אף פעם את מי בעצם לכדו – כפי שמעיד המיסמך משמאל, מארכיון משטרה הבולשת הבריטית.
וזה תרגום המיסמך:
מס' 99 תיק 41084/PS
פישביין, נחמיה
נעצר ברחוב דיזנגוף 146, תל-אביב.
יליד 1923 בפראגה, פולין
אזרחות: פולנית
תיאור: גובה 180 ס"מ. מיבנה חסון. פה רגיל. שיניים טובות. שיער חום כהה.
צבע עור שחרחר.
מראה: אירופי
חבר בקבוצת הטרור אירגון צבאי לאומי.
נמלט ממחנה המעצר בלטרון ב-8 בפברואר 1947.
התיק כולל רישומים נוספים, שבהם מתייחסים הבריטים לנחום כאל נחמיה פישביין. אחד מרישומים אלה נכתב ב-6.12.46, כאשר נחום עדיין היה עצור בלטרון. וזה תרגומו:
נחמיה פישביין, נעצר ברחוב דיזנגוף 146 בתל-אביב, במה שתואר על-ידי מלשין כמיפקדת אצ"ל, שם נתפסה בידי המשטרה כמות של מיסמכים. מאמינים כי הוא חבר חשוב באצ"ל. כעת עצור לפי תקנה D(E)R 111. (תיק 41084/PS)
נחום תרם, כמובן, לאי-ידיעתה של הבולשת מי הוא באמת, בכך שדבק במשך כל החקירה וגם לכל אורך תקופת מעצרו, בזהותו כ"נחמיה פישביין". באחד ממכתביו ממחנה המעצר הוא אף מספר, כי זכה שם לכינוי "ביל פיצ'ביין"... שם הכיסוי "נחמיה פישביין" דבק מאז בנחום במשך שנים ורק לאחר קום המדינה חזר להשתמש בשמו האמיתי.

No. 99

FISHBEIN, Nehomia

eliasi —

Address: 146, Dizengoff Road
Tel Aviv

Born: 1923, Praga, Poland

Nationality: Polish

Description: Height 180 cms
Build strong: Eyes Grey
Nose normal: Mouth normal;
Teeth good; Hair dark
brown: Complexion swarthy:

Peculiarities:

Race: European

Places frequented:

Associates:

Terrorist Group: N.M.O.

ESCAPED FROM LATRUN DETENTION
CAMP ON 8th FEBRUARY, 1947.

FISHBEIN NEHE

File No. 41084/PS

כשבועיים לאחר הבריחה מלטרון, נאלץ נחום לעבור לנתניה, כדי להתחמק מהמשטרה, שלא חדלה מחיפושיה אחרי "הנמלט מלטרון". הוא מונה למפקד הח"ק בנתניה ועד מהרה קיבל משימה חדשה: תקיפת מחנה המשטרה הבריטית הניידת בקירבת כפר ויתקין. במחנה זה הוצבה יחידת-עילית של הבריטים, שאנשיה היו בעלי ניסיון קרבי במלחמת העולם. הם צויידו בשיריוניות והוזנקו להתערב בכל תקרית רצינית שאירעה עם המחתרות ברחבי הארץ.

חיילים בריטים אוכפים עוצר בנתניה. (ארכיון העיריה)

"הפעולה הזאת נועדה להתבצע בשלט-רחוק", סיפר נחום. "תיכננתי להציב בקירבת המחנה הבריטי מרגמות מאולתרות, לטעון אותן בפגזים ולהפעיל אותן באמצעות מנגנוני השהיה כימיים, כשאף אחד מלוחמינו איננו מסתכן בהתקפה ישירה על הבסיס. אומנם הטווח של המרגמות הללו היה קטן, אולי 50 מטר, והן גם לא היו מדוייקות, אבל הפגזים התפוצצו ברעש מבהיל ולנו היה די שאחד או שניים מהם יפגעו בכל זאת באיזו מטרה.

"אחרי שהשלמתי את תיכנון הפעולה והמרגמות המאולתרות הגיעו לידיי, הסתרנו אותן בתוך בור שחפרנו בפרדס בפאתי נתניה.

"הפעולה נקבעה למוצאי שבת, 12.5.47. ואומנם במועד שנקבע יצאנו אל המחנה הבריטי. אלא שאז קרה לנו דבר מוזר ובלתי רגיל: היה זה ליל קיץ והנה בהיותנו באמצע הדרך ניתך גשם שוטף, ממש מבול. חשיכה איומה ירדה עלינו ובקושי יכולנו לראות איש את רעהו אף ממרחק קצר. למזלנו התאמנו יפה בתצפיות שעשינו בשטח לפני הפעולה, ומתוך שהכרנו את הדרך המשכנו יד ביד, עד שהגענו ליעד. כאן התפרסנו. אנשי הסיור והאבטחה המשיכו קדימה ותפסו את עמדותיהם ואילו החברים שהתאמנו קודם לכן בהפעלת המרגמות, הרכיבו את המנגנונים וכיוונו את הקנים אל המחנה הצבאי. טמנו את המרגמות באדמה, במקומות שלירי מהם היה סיכוי לפגיעה מירבית. טענו אותן בפגזים, הפעלנו את מנגנוני ההשהיה, כיסינו אותן בחול ולבסוף טישטשנו את העקבות."

בסופו של דבר נכשלה כל הפעולה, כי הגשם הרטיב את המרעומים והמרגמות פשוט לא פעלו. מכל מקום, כעבור זמן לא רב, הוחזר נחום לפקד על הח"ק בתל אביב.

נחום שהה בנתניה תקופה קצרה בלבד לפני שהוחזר לתפקידו כמפקד הח"ק בתל אביב. הוא החל שוב לתכנן ולבצע פעולות שונות, כגון חטיפת חיילים בריטיים מבריכת "גלי גיל" ברמת גן, כדי למנוע הוצאה להורג של אנשי אצ"ל שנלכדו בפעולות שונות של האירגון.

אולם לאט לאט הוא החל להרגיש שדוחקים אותו הצידה. אחד הסימנים הראשונים לכך היה כאשר הוטל על נחום לתכנן את ההתקפה על תחנת הרכבת המרכזית בלוד והוא אף נועד להיות מפקד הפעולה, "אבל יומיים לפני מועד ההתקפה, בא איתן לבני והודיע לי, שהוא עצמו יהיה המפקד. התברר לי, שמכיוון שההתקפה הזאת היתה מתואמת עם תנועת המרי העברי, ועמדו להשתתף בה גם אנשי לח"י, החליטו לא להפקיד עליה 'ילד', כלומר אותי. נעלבתי, אבל לא יכולתי לעשות מאומה נגד זה.

"כשיצאו החבר'ה לפעולה, לא ישנתי כל הלילה מרוב דאגה. לפנות בוקר יצאתי אל בסיס הנסיגה של הלוחמים בפתח-תקוה ושם גיליתי, כי דאגותיי היו מוצדקות. מאחר שהועזבתי מהפעולה בשלב הסופי של ההכנות לקראתה, אירעו בה תקלות כמעט מרגע היציאה לדרך." יתר על כן: אחד הלוחמים נהרג והדבר הכאיב לנחום במיוחד.

ואם לא די בכך, נועד נחום לפקד על הפריצה לכלא עכו וגם תפקיד זה נלקח ממנו. לאחר זמן סיפר, כי "דב כהן דרש את התפקיד לעצמו, בטענה שיש לו חזות של בריטי ולכן יוכל לחדור לכלא ביתר קלות ממני. אמרתי לו: 'אני לא חושש מהמראה שלי. עד היום עוד לא היתה פעולה שנכשלה כשפיקדתי עליה'. אבל דב התעקש וכשראיתי שזה כל כך חשוב לו, אמרתי: 'אם בגין יסכים – אני מוותר'. הוא הלך לבגין ובגין שאל אותו: 'האם נחום מסכים?' דב השיב בחיוב – והתפקיד נלקח ממני."

דב כהן (״שמשון״) בעת שירותו בצבא הבריטי. נהרג בפריצה לכלא עכו, כשחיפה על אנשיו הנסוגים.

כל התחושות הבלתי נעימות של נחום נדחקו הצידה, כאשר כמעט מייד לאחר ההחלטה באו"ם על חלוקת הארץ, פרצו בקו התפר בין תל-אביב ליפו קרבות קשים.

סיפר נחום: "כשפתחו הערבים באש, בגלל החלטת האו"ם, כבר היה ברור לי שבפנינו עומד אוייב חדש-ישן. אז כבר הפסקתי לחשוב על תקיפת בריטים והעסקתי את עצמי כל הזמן בחיפוש דרכים מקוריות לפגיעה בכנופיות הערביות ביפו. תוך כדי כך שאלתי את עצמי מדוע לא לתקוף את יפו מהים. הביצוע לא נראה לי קשה במיוחד. הגשתי תוכנית פעולה, קיבלתי אישור – והמיבצע יצא לדרך.

סירה של אגודת "זבולון".

ב-29.12.47 לקחנו שלוש סירות של האגודה הימית 'זבולון', הושבנו בהן כמה מאנשינו עם מקלעי 'ברן' ורימונים ושיגרנו אותן בשעות הערב אל חוף יפו.

"הכוח התוקף הגיע אל החוף מאחורי קו התפר עם תל-אביב, הסתער על בית קפה שבו נהגו להתרכז חברי כנופיות ערביים, פתח עליהם באש והשליך שני רימונים. אולם הערבים התאוששו במהירות מההפתעה והשיבו אש. כתוצאה מכך נפצע אחד מאנשינו, אך הכוח הצליח לחזור לסירות ביחד איתו. הוא הוחש לבית החולים וניצל."

תיאור מפורט מעט יותר של האירוע ניתן למחרת בעמוד הראשון של ה"פלסטיין פוסט":

"יפו הותקפה מהים

"חבורה של כעשרה יהודים חדרה אמש ליפו מחוף הים ונסוגה אחרי חילופי אש שנמשכו כעשרים דקות. נראה כי האנשים הגיעו בשלוש סירות קטנות. חמישה אנשים נותרו בסירות והאחרים קפצו אל החוף והתקדמו לעבר שכונת ארשיד.... שומרים ערבים שהבחינו בהתקרבות הסירות פתחו עליהן באש כבדה, ושוטרים הצטרפו אליהם. לדברי השומרים לפחות יהודי אחד נפצע פצעי מוות ונלקח לסירה על-ידי חבריו. אולם הדבר לא אושר ואיש לא הגיע לבית-החולים. שתי פצצות שהרעידו את האיזור הושלכו כנראה על-ידי החבורה שנחתה, לפני שחזרה לסירותיה. בשעה שחזרו התוקפים אל החוף, הם קיבלו חיפוי של אש אוטומטית עזה שנורתה מתוך הסירות. החבורה הפליגה בחזרה בחסות החשיכה."

למרות הכל, גברה בליבו של נחום תחושה של אי-נחת מהתנהלות האצ"ל. יותר ויותר חש, כי דעתו אינה מתקבלת במיפקדה כמקודם וכי יותר ויותר פעולות, אפילו כאלו שתוכננו על-ידיו, נמסרות לביצוע לאנשים אחרים. "בעיקר היו לי חילוקי דעות עם גידי (עמיחי פאגלין), שעם מעצרו של איתן לבני ב-1946 קיבל את תפקידו כקצין המיבצעים הראשי של האצ"ל" סיפר נחום לאחר זמן. יותר מכל הכעיסה אותו התעלמותו הבוטה של גידי מהחלק המשמעותי שנטל נחום באותם ימים בפעולות האצ"ל מול הכנופיות הערביות ביפו. "אני יוזם, אני משקיע מכל הלב, אני טורח – והוא זוכה בכל השבחים בלי מיצמוץ עין? התחושה שלי היתה שגידי משפר את מעמדו בצמרת האירגון על חשבוני, נהנה מכך ואפילו רוצה עוד. איך יכולתי להישאר שווה-נפש אליו ולהמשיך להתנהג כמקודם?"

עמיחי פאגלין ("גידי")

ההתדרדרות ביחסי נחום עם גידי גרמה לכך, שבאביב 1948 היה נחום בשלבי עזיבה מהאצ"ל וכאשר תקף האירגון את יפו ב-25.4.48, בפיקודו של גידי, כבר לא היה נחום כלל בתמונה...

"האקורד האחרון" של פעילות נחום באצ"ל היה חילוץ מנחם בגין מסיפון ה"אלטלנה" הבוערת בחוף תל אביב. לאחר זמן סיפר נחום, שחש אז אל החוף, כי "בשעות הצהריים המאוחרות החלה לפתע הפגזה על האונייה והיא החלה לבעור. ראינו שאנשים קופצים מהאונייה למים, בעוד החיילים שבחוף ממשיכים לירות לעברם. אמרתי לעצמי: 'בגין הרי נמצא על האונייה – והוא לא יקפוץ למים כי אינו יודע לשחות. צריך לחלץ אותו'.

"רצתי עם חבריי לסוכת המציל, לקחנו שם את כל ה'חסקות' שהיו במקום והתחלנו לחתור לעבר האונייה, כדי להציל נפשות.

"מאחר שהיריות מהחוף לא פסקו, לא יכולנו לחתור בעמידה, מחשש שניפגע. כדי לצמצם אפשרות זאת השתטחנו על הסירות וחתרנו רק בידיים, לעבר האונייה.

"כשהגענו לדופן של 'אלטלנה', עליתי לסיפון. היתה שם מהומה בגלל הדליקה ובגלל היריות מהחוף שלא חדלו גם אחרי שהאוניה נפגעה. למרות הכל מצאתי את בגין ניצב בלב המהומה. הוא היה רטוב ויחף, כשרגליו שחורות מהפיח שהצטבר על הסיפון בגלל הדליקה. היתה זו הפעם הראשונה שראיתי את בגין ברגליים יחפות, ועוד שחורות...

"אמרתי לבגין שיירד לסירה. בתחילה סירב. כאחראי לאונייה, חשב שעליו להיות האחרון שיירד ממנה. רק לאחר הרבה מאמצי שיכנוע, ויתר. תוך כדי כך הוא אמר לי: 'ניצה (שולה) אחותך נמצאת על הסיפון'. העברתי אותו לידיו של אהרון מזרחי, אמרתי לבגין לשכב על מישטח ה'חסקה', כדי להקטין את סכנת הפגיעה מירי החיילים והוריתי לאהרון לחתור במהירות רבה ככל האפשר אל החוף. אני הלכתי לחפש את שולה, אך התברר לי שהיא הורדה מהאונייה עוד קודם לכן..."

"אלטלנה" הבוערת בחוף תל אביב. בתצלום נראות גם ה"חסקות" שחילצו ניצולים מהאוניה ושעל אחת מהן הועבר בגין אל החוף.

זמן מה לאחר פרשת "אלטלנה", התייצב נחום לשירות צבאי, על פי ההסכם בין האצ"ל לממשלה, שכל חברי האירגון יגוייסו לצה"ל. לדבריו, "לא הייתי אחד מאלה שהצטרפו במאורגן לצה"ל והוצבו בגדודים מיוחדים של אנשי אצ"ל. התייצבתי באופן אישי לגמרי במחנה תל ליטווינסקי (כיום תל השומר). תהליך הגיוס היה מייגע ולקח שעות, אבל בסופו נרשמתי כטוראי נחום בן-מנחם [אבי הרי באמת נקרא מנחם]."

נחום התקשה להסביר, מדוע לא מסר בעת גיוסו את שמו האמיתי – סלונים. ייתכן מאוד שהוא עשה כך כהמשך להרגלי הקונספירציה שלו באצ"ל. צריך גם לזכור שעד אז הוא עדיין היה מוכר בשם המזוייף שלו מימי הבריטים – נחמיה פישביין, אותו זנח רק לקראת הגיוס, ולכן נמנע מלהזכיר את השם סלונים.

בסופו של דבר הוצב נחום בגדוד של "גולני", שאנשיו פוזרו במישלטים מהחולה צפונה, מול הסורים.

כישוריו של נחום נתנו אותותיהם ועד מהרה הוא הפך למעין "מנהל הגדוד". לדבריו, "המג"ד שלנו היה חובב ציפורים. אמרתי לו: אתה תצפה בציפורים ואני אטפל בגדוד – והוא הסכים..."

במלאת שנה וחצי לשירותו, לאחר שנפצע קשה בתאונת דרכים, ביקש נחום להקדים את שיחרורו. הצבא, כמנהגו אז, שמח להיפטר מעוד מפקד מוכשר אחד של האצ"ל וכך יצא נחום מהמסגרת הצבאית אל העולם הגדול של החיים האזרחיים ודאגות הפרנסה.

אחד הדברים הראשונים שעשה לאחר השיחרור היה להתחתן עם ציפורה. לימים סיפר, כי "פירסמתי מודעה בעיתון ובה הזמנתי את כל מכריי לחופה, שנערכה ב'בית שאלתיאל' ברחוב לווינסקי בתל-אביב. הטקס הפך לאירוע חברתי גדול ו'כל האצ"ל' היה שם". ציפורה סיפרה בעניין זה, כי "בתוך האולם הצטופפו כשמונה מאות איש, ועוד שמונה מאות ישבו על המדרגות"...

נחום וציפורה ביום נישואיהם.

נחום התפרנס אז מקידוחי מים ונפט בנגב אך בשלב מסויים חזר העירה ושב לעבוד זמנית אצל קבלן מסגרות שאצלו עבד בתקופת האצ"ל. אחרי כן רכש טנדר ששימש בזמנו את האצ"ל וביחד עם כמה חברים הקים קואופרטיב לתובלה בשם "דרכי". אולם דרכו של הקואופרטיב לא צלחה והוא התפרק.

בחיפושיו אחרי עבודה חדשה, רכש נחום משרד כרטיסים ונתן לו את השם "קתרוס" (ראשי תיבות של קולנוע, תיאטרון, רוויו וספורט). אבל מי שניהל את המשרד, בעצם, היתה ציפורה, כי לדבריה, "לנחום לא היתה סבלנות לשבת במשרד." עם זאת הוא נהנה מכך שהמשרד נמצא בכיכר דיזנגוף, בקירבת קפה "כסית", שהיה במשך עשרות שנים לב חיי התרבות והאמנות התל-אביביים. "עד מהרה הכרתי בזכות המשרד שלנו את הבוהמה התל-אביבית, כולל שחקנים ידועים כמו שמעון ישראלי, שייקה אופיר, אורי זוהר ואחרים", נזכר נחום.

שמעון ישראלי הכין באותם ימים את הצגת היחיד הראשונה שלו – "סתם יום של חול" – אבל לא היו לו האמצעים הדרושים להעלותה על הבמה. הוא הציע, איפוא, לנחום להיות האמרגן שלו ולהשקיע את המימון הדרוש כדי שההצגה תצא לדרך. נחום נענה בחיוב. השניים הקימו את תיאטרון "שי-נס" (ראשי התיבות של שמעון ישראלי ונחום סלונים), ההצגה הועלתה – והפכה ללהיט גדול וריווחי. בעיקבות הנסיון שרכש בתיאטרון, החליט נחום לפתוח מועדון לילה. הוא הקים שותפות עם שמעון ישראלי ועם העיתונאי ישעיהו בן-פורת מ"ידיעות אחרונות", שזה אך חזר משהות של כמה שנים בפאריז. השלושה רכשו מרתף רחב ידיים ברחוב בן-יהודה 77. הם הפכו את המרתף ל"מועדון המפתח", בו נערכו הצגות ומופעים שונים, כולל, כמובן, הופעות היחיד של שמעון ישראלי.

נחום גם השקיע ב-1963 סכום נכבד בהפקת הסרט "המרתף", בכיכובו של ישראלי. "המרתף" הוא סרט העלילה הראשון הנוגע בנושא השואה, שהופק במדינת ישראל. הסרט זכה בפרסים בחו"ל, אך בארץ נושא השואה היה עדיין כאוב מאוד והסרט נותר ללא צופים...

השקעתו של נחום בסרט "המרתף" ירדה לטמיון בגלל חוסר העניין הציבורי וכדי לכסות את הפסדיו הגדולים נאלץ למכור את דירתו ולעבור לדירה שכורה. אולם במשך הזמן הוא הצליח לסגור את הפער על ידי הרחבת עסקיו לתחומים אחרים. בין השאר הוא הקים את חברת "ניחושי השבוע", שפעלה בתחום הטוטו עד שעל פי החוק נעשתה חברת "ספורטוטו ישראל" למפעילת הטוטו היחידה בארץ.
תחום נוסף שבו עסק נחום היה מסחר בקרקעות שבין השאר הוקמו עליהם היישובים לפיד וכפר אורנים באיזור מודיעין ועוד.

נחום נושא דברים בטקס הנחת אבן הפינה לכפר אורנים, ב-1984.
במרכז הבמה יושב ראש הממשלה דאז, יצחק שמיר.

לאחר שהתאוששו מבחינה כלכלית, עברו נחום וציפורה לבית פרטי בשכונת רמת חן ומכיוון שאהבו לארח ידידים, הפך ביתם למקום מיפגש של חבריהם הרבים. המסיבות הללו היו מוצלחות עד כדי כך, שבמשך הזמן יצא שמען בין כל בלייני תל-אביב. התוצאה: ממיפגשים צנועים של כמה עשרות בודדות של חברים, גדל יותר ויותר מספר הנוהרים אליהן, גם של אנשים שלא היה להם כל קשר עם נחום וציפורה. בשלב מסויים הגיעו לכל מסיבה למעלה ממאתיים איש ואז הבינו השניים, כי הם מאבדים שליטה על הרכב המשתתפים. ציפורה סיפרה, כי "השיא היה כשבמסיבה אחת, שנערכה בביתנו, ניגשה אליי פתאום מישהי שיש לי רק היכרות שיטחית איתה, ושאלה אותי בהפתעה: 'מה, את גם כן כאן? מה את עושה פה?' באותו רגע נפל לי האסימון. הבנתי שמה שהיה בהתחלה מיפגשי חברים נהדרים, הפך למשהו שאיננו רוצים בו. הפסקנו את החגיגה, לא ערכנו עוד מסיבות כאלה והבליינים התל-אביביים נאלצו למצוא להם מקום בילוי אחר..."

ציפורה מקבלת את פני מנחם בגין בהגיעו למיפגש ותיקי האצ״ל בבית סלונים.

אם חשב נחום ברבות הימים, כי הגיע אל המנוחה והנחלה, ציפתה לו הפתעה לא נעימה במלחמת המפרץ: טיל "פטריוט", שנורה נגד טילי ה"סקאד" העיראקיים שנחתו אז במרכז הארץ, נפל על הבית השכן, הרס אותו לחלוטין ובעליו נהרג. מעוצמת הפיצוץ, נפגע קשות גם ביתם של נחום וציפורה אבל למזלם, הם שהו אז בנופש בטבריה ולא נפגעו.

בשעה שמונה בערב הגיע טלפון בהול מאחד השכנים שהודיע לנחום, כי ברחוב שבו הם גרים נפל טיל, וביתם של נחום וציפורה נפגע. "רצוי שתחזור מייד", הציע השכן. נחום השאיר את כל המשפחה בטבריה וחש לבדו במכוניתו בחזרה הביתה. מה שמצא בבואו היה בית הרוס כמעט לחלוטין. דלת הכניסה העשויה מפלדה התקפלה לשניים ועפה לחצר עם ארון הזכוכית שניצב לידה. כל החלונות נופצו והקומה השנייה נהרסה. מעוצמת הפיצוץ זז גג הרעפים ממקומו וכל הרעפים הועפו ונשברו. היה זה בעיצומו של החורף והגשם ירד דרך החורים הגדולים הפעורים בגג והרטיב את כל הרהיטים. עם כל זאת, לא איבד נחום את חוש ההומור המיוחד שלו והתלוצץ עם העיתונאים שחשו למקום.

נזקי הפיצוץ תוקנו, אך העבודה נמשכה חודשים ארוכים, לפני שנחום וציפורה יכלו לחזור לשיגרת חייהם הרגילה.

***

כשהגיעו נחום וציפורה לגיל מתקדם, הם עברו להתגורר בדיור מוגן באחוזת פולג שבקיבוץ תל יצחק. נחום נפטר ב-2012 וציפורה נפטרה כשנה לאחר מכן. שניהם הובאו למנוחות בבית העלמין של תל יצחק.

הבית השכן לזה של נחום, לאחר נפילת הטיל ברמת חן.

סוף

מצגת זאת נכתבה על ידי בעיקבות שורה ארוכה של שיחות פנים אל פנים עם נחום סלונים, אשר היוו את הבסיס לספר "איש הח"ק" (משמאל), שיצא לאור ב-2009.

בני גבירצמן

אנו מכבדים את זכויותיהם של בעלי זכויות יוצרים ומשקיעים מאמצים באיתור בעלי זכויות יוצרים על חומרים המופיעים במצגת. השימוש נעשה על פי סעיף 27א לחוק זכויות יוצרים תשס"ח-2007. אם לדעתכם נפגעה זכותכם כבעלי זכויות יוצרים בחומר המופיע במצגת זאת, אנא פנו באמצעות דואר אלקטרוני, לכתובת המופיעה לעיל ובקשו לחדול מעשיית השימוש ביצירה. אנא ציינו שם מלא ומספר טלפון וצרפו צילום מסך וקישור לדף הרלוונטי במצגת.